

کتابخانه اطلاعات

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، مادران دانشجویان و اعضاء هیئت علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشناء نتایج تحقیقات و انتقال آن به بکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی

می آلائند.

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

تعهد اصالت رساله یا پایان نامه تحصیلی

اینجناب فرشید غلامرضایی خیرآبادی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی که در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۷ از پایان نامه خود تحت عنوان "خرید و فروش دین و کاربرد آن در معاملات بانکی" با کسب نمره

دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

(۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آنرا در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

(۲) این پایان نامه قبلاً برای هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: فرشید غلامرضایی خیرآبادی

تاریخ و امضاء

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A) در رشته حقوق خصوصی

عنوان:

خرید و فروش دین و کاربرد آن در معاملات بانکی

استاد راهنما :

دکتر جمیله جعفری

نگارش:

فرشید غلامرضایی خیرآبادی

زمستان ۱۳۹۴

صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

نام و نام خانوادگی دانشجو : فرشید غلامرضایی خیرآبادی در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۷ رشته : حقوق
خصوصی

از پایان نامه خود با عنوان : " خرید و فروش دین و کاربرد آن در معاملات بانکی "

با درجه و نمره دفاع نموده است.

نام و نام خانوادگی اعضای هیات داوری سمت امضاء اعضای هیات داوری

۱ - دکتر جمیله جعفری استاد راهنما

۲ - دکتر عباس زمانی استاد داور

۳ - دکتر علی مزارعی استاد داور

مراتب فوق مورد تایید است .

مدیر/معاونت پژوهشی

مهر و امضاء

سپاس

خدای را بسی شاکرم که از روی کرم پدر و مادری خداکار نصیحت ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بیایم و از ریشه آنها شاخ و برگ بگیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم.

سپاس از والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم...

و سپاس از آموزگارانی که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند...

شکر ویژه از استاد فرزانه خانم دکتر جعفری که با راهنمایی های خود مرا در اتمام این پایان نامه یاری کردند.

تقدیم

ماحصل آموخته ہایم را در اسانہ میلاد بزرگ مرد تاریخ بشریت؛

تقدیم می کنم بہ محضریاک عدالت و دادخواہی،

تقدیم بہ ساحت مقدس حضرت امیرالمومنین علی (ع).

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
چکیده	۱ .....
مقدمه	۲ .....
فصل اول - کلیت	۸ .....
مبحث اول - دین	۹ .....
گفتار اول - جایگاه دیون	۹ .....
گفتار دوم - نگرش مکاتب مادی و اسلامی نسبت به دیون	۱۰ .....
بند الف) نگرش مکتب مادی نسبت به دین	۱۰ .....
بند ب) نگرش مکتب فقهی اسلامی به دین	۱۱ .....
گفتار سوم - تعریف و ماهیت دین	۱۲ .....
بند الف) - تعریف دین در لغت	۱۲ .....
بند ب) تعریف دین در نزد فقها	۱۲ .....
بند ج) تعریف دین از دیدگاه حقوقدانان	۱۵ .....
گفتار چهارم - دین و مفاهیم مشابه	۱۶ .....
بند الف) - التزام	۱۶ .....
۱- تعریف التزام	۱۶ .....
۲- تعریف التزام از دیدگاه فقها	۱۶ .....
۳- التزام از دیدگاه حقوقی	۱۷ .....
بند ب) تعهد	۱۸ .....
مبحث دوم - بیع و شرایط دین مورد معامله	۲۰ .....
گفتار اول - عقد بیع	۲۰ .....
بند الف) تعریف بیع	۲۱ .....
۱. بیع در لغت	۲۱ .....
۲. تعریف بیع در اصطلاح	۲۲ .....
۳- تعریف بیع از منظر قرآن	۲۲ .....

۲۳	۴- تعریف بیع در قانون مدنی و نقائص آن
۲۶	بند ب) امکان دین بودن بیع
۲۸	گفتار دوم - شرایط دین مورد معامله
۲۹	بند الف) دین باید موجود و ثابت در ذمه باشد
۳۱	بند ب) معین بودن دین و مدت آن
۳۱	بند ج) داشتن منفعت عقلایی دین
۳۲	بند د) مشروع بودن دین
۳۳	فصل دوم - بررسی تفصیلی بیع دین و ربا
۳۴	مبحث اول - ویژگی ها و اوصاف بیع (خرید و فروش) دین
۳۴	گفتار اول - بیع دین
۳۵	گفتار دوم - ویژگی ها و اوصاف بیع دین
۳۵	بند الف) خرید و فروش دین یک عقد تبعی است
۳۶	بند ب) خرید و فروش دین یک عقد لازم است
۳۶	بند ج) خرید و فروش دین عقد تملیکی است
۳۹	مبحث دوم - مقایسه اجمالی خرید و فروش دین با معاملات مشابه
۳۹	گفتار اول - مقایسه و تمایز معامله خرید و فروش دین با سلف
۴۱	گفتار دوم - مقایسه و تمایز معامله خرید و فروش دین با تبدیل تعهد بوسیله تبدیل دائن
۴۳	گفتار سوم - مقایسه و تمایز خرید و فروش دین و انتقال طلب
۴۵	مبحث سوم - مشروعیت بیع دین
۴۵	گفتار اول - بیع دین از نظر فقهای عامه
۴۶	گفتار دوم - بیع دین از نظر فقهای امامیه
۴۹	مبحث چهارم - ربا و بانکداری
۴۹	گفتار اول - تبیین مفهوم ربا
۴۹	بند الف) ربا در لغت و اصطلاح
۵۰	بند ب) - ربا در فقه
۵۲	بند ج) حرمت ربا در اسلام
۵۴	گفتار دوم - انواع ربا

۵۴	بند الف) ربای قرضی
۵۵	بند ب) ربای معاملی
۵۷	گفتار سوم – بانکداری بدون ربا
۵۷	بند الف) اقدامات اولیه برای بانکداری اسلامی
۵۸	بند ب) اهداف نظام بانکی
۵۹	بند ج) مصادیق پنهان و آشکار ربا در نظام بانکی
۶۳	فصل سوم – خرید و فروش دین در معاملات بانکی
۶۴	مبحث اول – پول و بررسی صحت معاملات خرید و فروش پول
۶۴	گفتار اول – تعریف پول و بررسی مالیت آن
۶۴	بند الف) تعریف پول
۶۶	بند ب) بررسی مالیت پول
۶۶	گفتار دوم – بررسی ملاک مالیت پول های اعتباری
۶۷	بند الف) اعتبار دولت
۶۸	بند ب) عرف و جامعه
۶۸	بند ج) دولت، عرف و جامعه
۶۹	گفتار سوم – بررسی معامله خرید و فروش پول
۷۳	مبحث دوم – خرید و فروش دین پولی (تنزیل)
۷۳	گفتار اول – تنزیل و بیع دین
۷۳	بند الف) تعریف تنزیل
۷۵	بند ب) بین بیع دین و تنزیل
۷۵	گفتار دوم – کاربرد تنزیل در بانکداری اسلامی
۷۶	بند الف) تطبیق بیع دین در معاملات بانکی
۷۷	بند ب) ارزیابی طرح های سرمایه گذاری
۷۸	بند ج) تأمین اعتبار
۷۸	بند د) تنزیل روشی برای تخصیص منابع در بانکداری بدون ربا
۷۹	گفتار سوم – تنزیل مجدد و کاربرد آن در بانکداری بدون ربا
۸۰	گفتار چهارم – جایگاه تنزیل و حکم آن

۸۰	..... بند الف) مستند قانونی تنزیل
۸۰	..... بند ب) جایگاه تنزیل در اقتصاد
۸۱	..... بند ج) حکم تنزیل
۸۱	..... مبحث سوم – بررسی تنزیل در اسناد تجاری و سوءاستفاده بانکها و خلاء های موجود در تنزیل
۸۱	..... گفتار اول – تنزیل اسناد تجاری
۸۲	..... گفتار دوم – شرایط لازم جهت تنزیل اسناد تجاری
۸۴	..... گفتار سوم – خلاء های موجود و سوءاستفاده های احتمالی بانک ها
۸۴	..... بند الف) عدم احراز صحت واقعی بودن دین
۸۵	..... بند ب) افزایش معوقلت بانکی به واسطه عدم اجرای صحیح خرید دین
۸۶	..... نتیجه
۸۸	..... فهرست منلوع و مأخذ

چکیده

انسانها برای رفع نیازهای ضروری خویش ناچاراً می بایست مبالغی بپردازند در بسیاری اوقات پرداخت، به طور نقد برایشان میسر نمی باشد از طرفی تولیدکنندگان و فروشندگان کالا نیز راهی جز فروش و عرضه کالاهای تولیدی خویش را ندارند و در بسیاری از مواقع با مشتریان خود مسامحه نموده و دریافت ثمن و عوض خویش را برای مدت زمانی به تأجيل می اندازند و یا با دریافت آن در طی چندین قسط موافقت می نمایند. معاملات پولی صرف بر یکی از پایه های: ربا، قرض، بیع دین (تنزیل) و بیع دین به دین استوار است و با توجه به حرمت روش اول و چهارم، تنها دو روش تنزیل و قرض، در نظام اسلامی قابل استفاده است. نقد کردن چک ها و اسناد تجاری مدت دار به قیمتی کمتر، از جمله فعالیت های رایج در بازار و یکی از راه های تامین اعتبار و تخصیص منابع بانکی در کوتاه مدت است. این کار، در نظام بانکی مدرن «تنزیل» نامیده و در بانکداری اسلامی از آن با عنوان «خرید دین» یاد می شود؛ هرچند میان این دو تفاوت های اندکی هست؛ مانند این که «خرید دین» هم در پول وهم در کالا استفاده می شود، در حالی که «تنزیل» ابزاری در خدمت عملیات بانکی است که در مبادلات پولی کاربرد دارد. در عین حال، این دو تا حد زیادی شبیه یکدیگرند و کارکردهای مشترکی دارند. قانونگذار حمایت مطلوب و شایسته ای از تأسیس حقوقی تنزیل به عمل نیاورده است و مستند موضوعه آن، صرفاً در آئین نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) و مقررات اجرایی آن مصوب ۶۱/۸/۲۶ شورای پول و اعتبار است.

کلید واژه ها: دین، بیع، بیع دین، معاملات بانکی، تنزیل.

مقدمه

مسئله دیون و مطالبات یکی از واقعیت‌های زندگی بشر است. در واقع انسانها برای رفع نیازهای ضروری خویش ناچاراً می‌بایست مبالغ کم یا زیادی را بپردازند و در بسیاری اوقات پرداخت ما به ازای آنها به طور نقد برایشان میسر نمی‌باشد. از طرف دیگر تولیدکنندگان و فروشندگان کالا نیز راهی جز فروش و عرضه کالاهای تولیدی خویش را ندارند و در بسیاری از مواقع با مشتریان خود مسامحه نموده و دریافت ثمن و عوض خویش را برای مدت زمانی به تأجيل می‌اندازند و یا با دریافت آن در طی چندین قسط موافقت می‌نمایند. دین و بدهی قدمتی به وسعت تاریخ دارد و مسئله تازه و نوینی محسوب نمی‌گردد.

اما با لحاظ کثرت نیازهای انسان کنونی و مصرفی شدن جوامع امروزی، جهان امروزه با گستردگی بیشتری از دیون نسبت به دوران و اعصار قبلی مواجه است. تمام اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی و حتی دولتها به نحوی با آن روبرو هستند.

بنابراین بحث دین با این گستردگی اش در زندگی فردی و اجتماعی امری انکار ناپذیر است و مسئله ای که می‌بایست مد نظر قرار گیرد، و سوالی که به ذهن می‌رسد این است که آیا شخص دائن که مالی بر ذمه دیگری دارد می‌تواند آنرا مورد معامله قرار دهد؟ یعنی می‌تواند همانطور که فرش، اتومبیل، خانه... خود را در قالب عقد بیع به دیگری منتقل می‌کند دینی را که بر ذمه دیگری دارد را نیز در قبال عوض به خود شخص مدیون و یا شخص ثالث تملیک نماید. در مکتب فقهی اسلام دین به عنوان مال پذیرفته‌اند و بسیاری از فقها در کتب و آثارشان بعد از تبیین و توضیح دین، بحث بیع دین را مطرح نموده‌اند. فقها با قراردادن رابطه داین و مدیون در درجه دوم اهمیت، انتقال دین را به شخص ثالث و مدیون در برابر عوض و ابرا آن، آنرا قبول و تأیید نموده‌اند.

همچنین امروزه، نظام بانکی خدمات ضروری و ارزنده ای به اقتصاد جوامع ارائه می‌دهد. تسهیل مبادلات، تجهیز پس اندازهای راکد مردمی و هدایت آن‌ها به سمت سرمایه‌گذاری‌های مفید و مولد، شماری از انبوه کارکردهای نظام بانکی است. از آن جا که عدم تناسب بین حجم کالاها و خدمات در اقتصاد هر کشوری مشکلات فراوانی، چون: تورم، رکود و بیکاری را بدنبال خواهد داشت، یکی از رسالت‌های مهم نظام بانکی، کنترل و هدایت حجم پول توسط بانکهای مرکزی، با اجرای سیاست‌های پولی مناسب می‌باشد.

در سیستم بانکی ربوی، تغییر در نرخ «تنزیل مجدد» و «عملیات بازار باز» از موثرترین ابزارهایی هستند که مقامات پولی جهت کنترل «پول پر قدرت» و در نتیجه عرضه پول به آن‌ها توسل می‌جویند. اجرای سیاست پولی از این طریق، علاوه بر تغییر در حجم نقدینگی، بر نرخ بهره بانک‌ها و نرخ بهره بازار نیز تاثیر گذاشته، و در نتیجه در هزینه تمام شده کالاها و خدمات، سطح عمومی قیمت‌ها، میزان سرمایه‌گذاری و تولید، اشتغال و موازنه پرداخت‌های ارزی موثر می‌باشد.

پس از طرح و اجرای بانکداری بدون ربا در ایران و برخی دیگر از کشورهای اسلامی، یکی از مباحث جدی در بین اقتصاددانان مسلمان، چگونگی استفاده از این دو ابزار بوده است، و تلاش هایی نیز به منظور منطبق ساختن آنها با مبانی فقهی اسلام صورت گرفته است. بعضی در صدد برآمده اند با حلال دانستن برخی از صور بهره، استفاده از این ابزارها را به همان شکل متداول در بانکداری ربوی تجویز کنند و عده ای نیز راه حل خود را بر اساس مسأله فقهی «خرید دین» استوار نموده اند و گروه سومی نیز با استفاده از عقود شرعی، به معرفی ابزارهای جایگزین پرداخته اند.

الف) بیان مسئله

از جمله نیاز های مهم اشخاص، موسسات و بنگاه های اقتصادی و... این است که از طریق معامله غیر نقدی (نسیه) فعالیت خود را ادامه دهند، گاهی توان مالی کافی برای خریدن نقدی اموال و مایحتاج خود ندارند، در عین حال فروشگاه ها و تولیدی ها و صاحبان کار و خدمت به خاطر عدم شناخت یا هر دلیل دیگر از فروش یا ارائه خدمات به صورت نسیه امتناع می کنند، بنا براین باید ابزار مطمئنی باشد که به واسطه آن بدون هیچ گونه نگرانی و آسوده گی خاطر، صاحبان کار و خدمت به مشتریان خود اعتماد کنند و با آنها معامله نسیه انجام دهند و مطمئن باشند که آنها نمی توانند منکر بدهی خود شوند از طرف دیگر خود این بنگاه و تولیدی، اگر نیاز به پول پیدا کرد بتواند با همان وسیله، جذب پول کند، مهمترین ابزار و وسیله که به این منظور طراحی شده بیع دین و تنزیل آن به واسطه اوراق بهادار؛ مانند چک و سفته است.

نقد کردن چک ها و اسناد تجاری مدت دار به قیمتی کمتر، از جمله فعالیت های رایج در بازار و یکی از راه های تامین اعتبار و تخصیص منابع بانکی در کوتاه مدت است. سوالی که در این جا مطرح می شود آن است که این امر بر چه مبنای شرعی انجام می شود و تحت کدام عنوان قرارداد مشروع قرار می گیرد؟ پاسخ این است که این کار، در نظام بانکی مدرن «تنزیل» نامیده و در بانکداری اسلامی از آن با عنوان «خرید دین» یاد می شود؛ هر چند میان این دو تفاوت های اندکی هست؛ مانند این که «خرید دین» هم در پول وهم در کالا استفاده می شود، در حالی که «تنزیل» ابزاری در خدمت عملیات بانکی است که در مبادلات پولی کاربرد دارد. در عین حال، این دو تا حد زیادی شبیه یکدیگرند و کارکردهای مشترکی دارند.

دین را در لغت به معنای وام یا بدهی تعریف کرده اند که در سر رسید معینی پرداخت شود در مورد اصطلاح دین و کاربرد آن در مباحث فقهی و به خصوص در بحث بیع دین، نظریات مختلفی از سوی علمای اهل سنت مطرح شده است. فقها در اصطلاحات خویش دین را هر چیزی میدانند که به ذمه تعلق می گیرد بدون این که معین و مشخص باشد حال چه پول نقد باشد چه غیر آن، که تا جیل یا اجل داشتن، تنها در مورد دین صحیح است و در مورد عین صحیح نیست. خرید اوراق و اسناد تجاری به قیمتی کمتر از مبلغ اسمی اما نقد را «خرید دین» گویند. منظور از اوراق و اسناد تجاری آن دسته از اوراق و اسناد بهادار است که مفاد آن حاکی

از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد و منظور از مبلغ اسمی، مبلغی است که در متن اسناد و اوراق تجاری ذکر شده و حاکی از میزان دین یا بدهی می باشد که باید در سررسید از سوی متعهد پرداخت شود.

حضرت امام خمینی (ره) در تحریر الوسیله «کتاب البیع» در مسئله ۳ می فرمایند: جایز است بدهی مدت دار را به طریق مصالحه و یا ابراء کم کند و نقد بگیرد. آیت... مکارم شیرازی هم در پاسخ به استفتایی خرید دین را جایز میدانند.

در تفکرات اسلامی، موضوع بیع دین، ریشه ای عمیق و دیرینه دارد و در جامعه اسلامی و تاریخ اقتصادی آن، از صدر اسلام مورد پذیرش قرار گرفته و به آن عمل شده است.

خرید دین یا ذمه شخص توسط شخص دیگر از جمله موضوعاتی است که در اندیشه متفکران اسلامی و اقتصاد دانان مسلمان نیز مطرح بوده و در باره آن به تبادل نظر و اندیشه پرداخته اند.

در نظام بانکی نیز با استفاده از ابزارهای مالی متنوع، که توان پاسخگویی به اهداف، سلیق و نیازهای صاحبان پس انداز و متقاضیان وجوه را دارد، زمینه های رشد اقتصادی را فراهم خواهد کرد.

بر این اساس متخصصان و طراحان بازارهای مالی می کوشند با نوآوری، تنوع ابزارهای مالی را افزایش دهند. خرید دین در قالب عقد از جمله این ابزارهای جدید است. که به تازگی به کوشش شورای فقهی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به مجموعه عقود مجاز در بانکداری بدون ربا اضافه شده است.

خرید دین قراردادی است که به موجب آن دین مدت دار بدهکار به کمتر از مبلغ اسمی آن به صورت نقدی از وی خریداری می شود. خرید دین می تواند توسط مدیون خریداری شود، قرارداد بین مدیون (بایع) و دائن (مشتري) منعقد می شود. اما در صورتی که دین توسط شخص ثالث، خریداری گردد شخص ثالث، نقش بایع و دائن، نقش مشتری را در قرارداد ایفا می نماید.

این قرارداد نظیر همه قراردادهای دیگر می تواند با لفظ، نوشتار یا عملی حاکی از اراده طرفین قرارداد به انجام این کار منعقد گردد. در این قرارداد، مبیع همان بدهی و دین مدت دار بدهکار است و ثمن مبلغی است که توسط بایع (مدیون یا شخص ثالث) در ازای این پرداخت می گردد.

امید است با اتمام این نوشتار بتوان گامی ارزشمند در زمینه معاملاتی که بر اساس دین استوار است - و امروزه به شکلهای و صور گوناگون بازارهای مالی را تسخیر کرده و باعث گردش اموال در سطح این گونه بازارها شده است - و همچنین روشن سازی بیشتر قوانین در خصوص این مورد برداشته شود.

ب) پرسشهای تحقیق

۱- در صورت جواز شرعی بیع دین، وضعیت حقوقی آن چگونه خواهد بود؟

۲- در صورت جواز تملیک دین و کمتر بودن مبلغ ثمن از دین، وظیفه مدیون در پرداخت چیست؟

۳- مبنای شرعی و فقهی خرید دین چیست و تحت عنوان کدام یک از عقود واقع می شود؟

ج) فرضیه های تحقیق

۱- در جواز تملیک دین، اکثر فقها آن را صحیح و جایز می دانند، خرید دین از منظر حقوق موضوعه مجاز است و ماهیت عقد گونه دارد و میتواند با تراضی طرفین واقع شود.

۲- در جواز بیع دین به کمتر، تردیدی نیست و مدیون به چیزی بیشتر از آنچه مشتری در خرید دین به فروشنده پرداخته است التزامی ندارد.

۳- خرید دین می تواند بر مبنای اصاله الصحه از عقود جایز باشد و با توجه به دارا بودن شرایط عقد صحیح بر پایه تراضی طرفین جزء عقود مبادله ای واقع شود.

د) روش تحقیق

این پژوهش با رویکردی توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای از جمله، کتابهای مرجع، جزوات موجود، مقالات، لوح های فشرده، استفاده از سایتهای اینترنتی و با استفاده از ابزار فیش برداری، گردآوری، تحلیل و به رشته تحریر درآمده است.

ه) سوابق و ادبیات پژوهش

خلیلی، (۱۳۹۱)، در مقاله خود با نگاهی گذرا، به مقوله بیع دین؛ صرفاً با توجه به معانی لغوی و اصطلاحی آن و مقایسه نظرات فقها، حکم بیع دین را استخراج کرده و معتقد به صحت آن است و تنها به ذکر ادله ای که به جواز بیع دین به غیر مدیون پرداخته اند، اشاره کرده است.

ندایی، (۱۳۹۳)، در مقاله خود ضمن تعریف بیع دین و پرداختن به شرایط صحت آن بر این اندیشه است که خرید دین در کنار عقود همچون مشارکت مدنی و قرض الحسنه از جمله قراردادهای تملیکی است که گیرنده تسهیلات، مالک آن می شود. از این رو، چنانچه گیرنده تسهیلات در روند اخذ تسهیلات دروغ گفته و تخلف کرده باشد، معامله اش باطل نمی شود. اما بعضی از قراردادها مانند فروش اقساطی و جعاله، قرارداد های «اذنی» است؛ به این معنا که بانک طبق قراردادی که با مشتری می بندد به او وکالت می دهد تا کالاهای مورد قرارداد را بخرد یا در عقد جعاله، خدماتی نظیر تعمیر مسکن یا خودرو را انجام دهد. در این گونه عقود، مشتری، مالک منابع تسهیلات نمی شود بلکه در مالکیت بانک است و اگر تخلف کند، «معامله فضولی» تلقی می شود.

همچنین مقاله ای تحت عنوان «بررسی موضوع شناسی بیع دین» توسط آقای سید عبدالحمید ثابت در شماره ۲۱ مجله فقه اهل بیت به چاپ رسیده که در این مقاله، نویسنده صحت بیع دین به مدیون و شخص ثالث در فقه امامیه را تبیین نموده و ۱۷ روایات وارده را در این خصوص ذکر نموده است و نیز مقاله دیگری تحت عنوان «بیع دین به کمتر» توسط آقای محمد رحمانی زروندی در پیش شماره ۱ مجله تخصصی فقه و اصول به تحریر

در آمده که صرفاً بحث جواز و صحت فروش دین را به میزان و مقدار کم تر از آن به اشخاص ثالث را با ذکر اقوال فقهای امامیه بیان نموده است.

به هر حال با توجه به سوابق مختصری که گفته شد بنظر میرسد بررسی موارد خرید و فروش دین و همچنین کاربرد آن در معاملات بانکی، در نظام حقوقی ایران کمتر در آثار نویسندگان مورد توجه بوده است.

ز) اهداف تحقیق

اهداف تحقیق مشتمل بر هدف علمی، نظری، کاربردی و ضروریات خاص انجام تحقیق است. اهداف علمی مبتنی بر شناخت ماهیت حقوقی و جایگاه این پدیده جدید در نظام حقوقی کشورمان است و بیان دیدگاههای ارائه شده که البته با توجه به فقدان سابقه پژوهشی بخصوص در این زمینه، کار دشواری به نظر می رسد.

هدف نظری متوجه جنبه های تئوری است که مواردی را بصورت مفروض در نظر گرفته و به تبیین قلمرو و آثار حقوقی خرید و فروش دین می پردازد.

از جنبه ی کاربردی نیز به لحاظ نوپا بودن چنین نهاد حقوقی و اینکه کمتر به این مقوله پرداخته شده است می تواند علاوه بر شناخت بیشتر زوایای حمایتی قانون، به تبیین راهکارهای قانونی آن برای جلوگیری از سوءاستفاده های احتمالی پرداخت.

همچنین این تحقیق، پژوهشگران و دانشجویان و اساتید حقوق را به ترغیب بیشتر برای پرداخت به زوایای مختلف این موضوع رهنمون می سازد.

س) ساماندهی تحقیق

پژوهش حاضر تحت عنوان بررسی «خرید و فروش دین و کاربرد آن در معاملات بانکی» شامل چکیده، مقدمه، فصل، مبحث و گفتار در پاره ای موارد گفتارها نیز به عناوین جزئی تر تقسیم شده اند. فصل اول مشتمل بر سه مبحث بوده که در این فصل به تبیین مفاهیم اشاره شده است. در مبحث اول، کلیاتی درباره دین بحث شده است. در مبحث دوم دین و مفاهیم مشابه، تحلیل شده است. و در مبحث سوم بیع و شرایط دین مورد معامله بیان گردیده است.

در فصل دوم با بررسی اوصاف و ویژگی های معامله خرید و فروش دین و مقایسه معامله دین با معاملات مشابه، زمینه را برای بررسی مشروعیت آن در مبحث آخر این فصل، آماده کرده ایم.

و از آنجا که برای ورود به مباحث بانکی می بایست ربا تحلیل شود، مقوله «ربا» را به تفصیل بحث کردیم.

سرانجام در فصل سوم و پایانی، کاربرد خرید و فروش دین (تنزیل) در معاملات بانکی، و جایگاه آن تبیین شده است.

در پایان، حاصل تحقیق به صورت نتیجه گیری و پیشنهاداتی که به نظر می رسد می تواند راه گشا باشد ارائه شده است.

فصل اول - کلیات

یکی از نیاز های مهم اشخاص، موسسات و بنگاه های اقتصادی و... این است که از طریق معامله نسبه فعالیت خود را ادامه دهند، چون آنها گاهی توان مالی کافی برای خریدن نقدی اموال و مایحتاج خود ندارند، ولی فروشگاه ها و تولیدی ها و صاحبان کار و خدمت به خاطر عدم شناخت یا هر دلیل دیگر به آنها نسبه نمی فروشند بنا بر این باید ابزار مطمئنی باشد که به واسطه آن بدون هیچ گونه نگرانی و آسودگی خاطر، صاحبان کار و خدمت به مشتریان شان اعتماد کنند و با آنها معامله نسبه انجام دهند و مطمئن باشند که آنها نمی توانند منکر بدهی خود شوند از طرف دیگر خود این بنگاه و تولیدی اگر نیاز به پول پیدا کرد بتواند با همان وسیله، جذب پول کند، مهمترین ابزار و وسیله که به این منظور طراحی شده بیع دین و تنزیل آن به واسطه اوراق بهادار، مانند چک و سفته است.

در این فصل به تبیین مفاهیم کلی پیرامون «دین» و «بیع» خواهیم پرداخت.

مبحث اول - دین

در این بخش ضمن تبیین جایگاه دین و تاثیر عمیق آن بر ابعاد مختلف زندگی و ضرورت کندوکاو در فروعات فقهی مرتبط با آن، تحلیل نگرش مکاتب مختلف به پدیده دیون، تعریف و ماهیت آن پرداخته شده است.

گفتار اول - جایگاه دیون

دین و فروش آن موضوعی است قدیمی، که تاریخ آن از روزگاران حیات اجتماعی آغاز و تا عصر حاضر به گونه چشم گیری استمرار داشته است. تا آنجا که در جهان امروز اقتصاد بر پایه دیون استوار شده و بی شک این بدهی ها در سطوح مختلف تأثیر زیادی بر زندگی فردی و اجتماعی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و ... خواهد داشت. در سطح زندگی فردی تا تأمین مایحتاج زندگی، از قبیل مسکن، اثاثیه منزل، وسیله نقلیه و همانند اینها، گرفتار وام های بانکی شده باشد. در مورد کارخانه ها، شرکت ها، بخش های خصوصی، وام های بانکی چهره ای بیشتر نشان می دهد و چه بسا شرکت هایی باشند که بیشتر از مایملک و موجودی خود بدهکار باشند. در سطوح دولتها نیز این امر از تکامل بیشتری برخوردار است. (رحمانی زروندی، ۱۳۸۴، ۳۸).